

הבטחון בה' יתעלה ויתברך שמו הוא אחת המידות התרומיות ואפילו יסוד מיסודות התורה, ולכן לא חלק על חיובו אף אחד ממחוקקי התורה. והוא שגור על לשון הכלל ונטוע בלב יחיד-סגולה, ספרי הנביאים מלאים אותו ופסוקי התורה מורים עליו. ודיינו אם נזכיר את מאמרו (דברים ח' ג') "כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם". וגם ציווי יתעלה להימנע מזריעה וקצירה ולהפקיר את יבול הארץ בשנה השביעית ובשנת היובל, מושתת על יסוד הבטחון ומפורש בלשון התורה (ויקרא כה' כ"א) "וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית הן לא נזרע ולא נאסף את תבואתנו וצויתי את ברכתי לכם וכו'". ועיקר הבטחון הוא חיזוק האמונה כי ה' יתעלה הוא הבורא והמפרנס, המחיה והממית, המחליא והמרפא, המעשיר והמרושש, וכל מקרי העולם הכלליים והפרטיים חוזרים אליו, והוא היוצר וגוזרם ומוציאם לפועל — מלבד יראת שמיים שאינה בידי שמיים, כידוע לכל וכמבואר להלן באחד מפרקי החלק הזה.

נאמר בתורה (שמות ד' יא') "מי שם פה לאדם או מי ישום אדם או חרש או פקח או עור הלא אנכי ה'". ועוד נאמר (דברים ח' יח') "וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל". ועוד נאמר (שם לב' לט') "ראו עתה כי אני הוא ואין אלהים עמדי אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא ואין מידי מציל". ועקב אמר (בראשית מח' טו') "האלהים הרעה אותי מעודי עד היום הזה". וחנה אמרה (ש"א ב' ו' יז') "ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל ה' מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם". ואלפז אמר (איוב ה' יח') "כי הוא יכאיב ויחבש ימחץ וידו תרפינה". ואסף אמר (תהלים עה' ח') "כי אלהים שפט זה ישפיל זה ירים". והפסוקים בעניין זה רבים מספור. אמור מעתה, אם השיג האדם בבירור והתחזק בדעתו כי ה' יתעלה הוא יוצר הדברים הכלליים והפרטיים, וכל האמצעים הרגילים כפופים לרצונו ובאים לידי שלימותם על פי חפצו, כמו שאמרה חנה (ש"א ב' ג') "ולו נתכנו עלילות", ממילא יכון הבטחון על-ידי כך.

ואמיתות הבטחון היא שיהא הבוטח (נותן) בטחונו ואמונתו בכל הענינים בה' יתעלה ולא בשום אמצעי מן האמצעים הרגילים. אם חלה ורפא לו עליו לדעת בלבו ומחשבתו ומצפונו שהתרופה לא הועילתהו אלא במאמרו יתעלה, ככתוב (דברים לב' לט') "מחצתי ואני ארפא", והסדר (הרפואי) המזיק לא יזיקנו אלא ברצות הבורא. ואמר יתעלה בעניין הנרצח (שמות כא' יג') "ואשר לא צדה והאלהים אינה

לִידוֹ". ואם עסק במסחר ועשה עסקים ומכר וקנה, יודע הוא ומכיר כי לא יבואנו רוח מן הפעולות הללו אלא בגזירתו יתעלה, כמו שאמר בתורתו (דברים ח' יח') "כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל" שתרגם אונקלוס 'ארי הוא יהיב לך עצה למקני נכסין'. ואם קרהו אסון (הריהו יודע) שנתחייב הדבר במחשבתו יתעלה, כדרך שאיים על המורדים בו (שם כח' לח') "זרע רב תוציא השדה ומעט תאסף" וכיוצא בזה.

ומצב בני־האדם בעניין הבטחון בה' יתעלה, או הזנחת הבטחון הזה, מתחלק לשלושה חלקים שכבר רמזנו עליהם אף זכרונם וביאורם בתחילת החלק הזה ועכשיו נחזור עליהם ונרחיב עליהם את הדיבור והביאור, כי שייכים הם לפרק זה וביאורם בו עיקר ובמקום אחר רק דרך־אגב.

החלק הראשון בשלושת החלקים הוא בטחון הנביאים הקרובים (אל השכינה) ותלמידיהם מן הצדיקים הישרים, והוא התערטלות מכל האמצעים הרגילים והנטיה לסמוך על הנסים הסותרים את חוקת־הטבע ועל הנפלאות התלויות בהם. כזה היה בטחונו של יהונתן בעברו אל חיל (מצב) הפלשתים הוא ונושא־כליו, ובטח בה' שעליו אמר (ש"א יד' ו') "כי אין לה' מעצור להושיע ברב או במעט". וכזה היה בטחונו של דויד בגשתו להילחם עם גליית הפלשתי בקלע ובחלוקי־אבנים והפשיט עצמו מן השריון והקובע וכלי־המלחמה הרגילים ונימק מעשהו (שם יו' לט') "כי לא נסיתי" וביאר יונתן בן עוזיאל 'ארי לא בהון מתעבד ניסא' ופירוש המלים שהסיר אותם מפאת בטחונו בנס. וכזה היה בטחונו של אליהו בעניין פרנסתו, שסמך על מה שיביאו לו העורבים (מ"א יו' ו') ועל הברכה אשר יתן ה' יתעלה בכד־הקמח וצפחת־השמן (שם שם יד'). ובטחון ישר ועלם אשר כזה יכול להיגרם על־ידי רוח הקודש, כבטחון יהונתן ודויד הנזכרים, או על־ידי הבטחת ה' יתעלה לנביאו בדרך ההתגלות, כבטחון אליהו על פרנסתו מידי שמיים. אך אמונת הנביא ובטחונו בחזון המתגלה לו אינן מוציאות זאת מכלל היותו (נקרא) בטחון ואף נוקפות לזכותו לפניו יתעלה ושכרו מובטח לו, כמו שנאמר (בראשית טו' ו') "והאמן בה' ויחשבה לו צדקה". ומדרגה עליונה זו בעניין הבטחון יקרת־המציאות היא: לא כל הנביאים יכולים לצפות להשגתה, וגם הנביא שהשיגה לזמן־מה (אינו יכול לצפות) כי תיעשה לו קבע; ועל כל פנים אין ספק כי יעקב אבינו ע"ה גמנה על אלה שהשיגו את מדרגת־הבטחון העליונה. ודייך (אם תזכור) מה שכתבה התורה על אודותיו, כיצד הדיר עצמו הנאה מקניגי העולם הזה של יצחק אביו ושל אברהם זקנו ויצא מבאר־שבע לחרן במקלו, הולך רגלי, לא בהמה לו לרכוב עליה ולא חבר להשתעות עמו ולא חרב להגן בה על עצמו, כמו שנאמר (בראשית לב' יא') "כי במקלי עברתי את הירדן הזה", ועוד אמר (שם כט' א') "וישא יעקב רגליו וילך ארצה בני קדם", הארץ היתה משכבו והאבן כרו. "ויפגע במקום וילן שם... ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו" (שם כח' יא'). ואף כי כזה היה בטחונו, נתירא מאלימות לבן והערים לברוח מפניו.

ובתשובה לשאלת לבן (שם לא' כז') "למה נחבאת לברח?" השיבהו לאמור (שם שם לא') "כי יראתי כי אמרתי פן תגזל את בגותיך מעמי". והוא נתירא מעשיו כמ"ש (שם לב' ח') "ויירא יעקב מאד ויצר לו" וחשב איך להשקיט את רוגזו (שם שם כא') "כי אמר אכפרה פניו וכו'". ושמואל ע"ה (ג"כ) אין זה מן האמת לומר עליו שלא היה לו בטחון או שהיתה מגרעת בבטחונו, ועם כל זאת נתירא מפני שאול ואמר (ש"א טז' ב') "איך אלך ושמע שאול והרגני" (ולכן) נצטווה לשים פניו אל הערמה והתחבולה "עגלת בקר תקח בידך וכו' (שם). וגם אליהו הנביא, על אף כל עוז-הרוח האלוהי שהיה מחונן בו עד (כדי כך) שאמר אל אחאב (מ"א יח' יח') "לא עכרתי את ישראל כי אם אתה ובית אביך וכו'", והתיצב נגד קהל ישראל באמרו (שם שם כא') "עד מתי אתם פסחים על שתי הסעפים וכו'", ולא יכלו לענותו מרוב אימה ופחד כמ"ש "ולא ענו העם אתו דבר" (שם) ושחט בשעה אחת ארבע מאות וחמישים מנביאי הבעל — ואחר כל זאת נתירא כשהתרתה בו איזבל, ככתוב (שם יט' ג') "ויירא ויקם וילך אל נפשו".

ומכל הדברים האלה נמצא אני למד, עד כמה שהבנתי מגעת, כי בטחון כזה — שהוא בטחון בניסים לא-נשמעו ובחסדי-אלוה גדולים שמעלתם קרובה למעשי-גס — ייתכן רק בזכות רוח-הקודש ובמצוות אלוהים, כי ביטחת אליהו בעניין פרנסתו על-ידי העורבים ואשה אלמנה, וצאתו חוצץ להתנגח עם אחאב ובני-ישראל, והריגת נביאי הבעל, וכל אלה בפקודתו יתעלה כמ"ש (שם יח' לו') "ובדברייך עשיתי את כל הדברים האלה", או בהרגשה נבואית ועוז-רוח אלוהי כמו שנאמר על יפתח (שופטים יא' כט') "ותהי על יפתח רוח ה'" ועל שמשון (שם יד' ו') "ותצלח עליו רוח ה'" וכיוצא בזה. ובכגון דא וכיוצא בו ניגש יהונתן לצאת לחיל-מצב-פלשתיים עם גושא כליו, ודויד ניגש להילחם עם גליית הפלשתי בקלע ובאבן. ולכן, כל עוד לא השיג הנביא — ואין צריך לומר הצדיק הקדוש — את האומץ ההוא וההרגשה (הנבואית) במקרה מן המקרים, הריהו ירא לנפשו עד שתבואנו ההתגלות ותשקיט את פחדיו, כדרך שאירע ליעקב כשנתירא מפני עשו, והמלאך שנתאבק עמו במראה הנבואה, ובישר לו את הישועה והנצחון באמרו (בראשית לב' כט') "כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל", וכמו ההתגלות (שבאה) לאליהו בבוא שלוחי אחוזה בן אחאב לקחתו (מ"ב א' טו') "רד אותו אל תירא מפניו"; או על ידי תחבולת-שמיים שתצילנו מן הפחד, כמו שיעץ ה' יתעלה לשמואל (ש"א טז' ב') "עגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבח לה' באתי"; או יעוץ לעבדו איזו (עצה) שתרגיענו מפתדיו או שעל-פיה ינהג, או שעליה יסמוך אם איננו מן הנביאים, או גם אם נביא הוא אלא שלא נתנבא באותו מעמד; כדרך השפעתו יתעלה על דויד כשנתירא מפני אכיש מלך גת (שם כא' יד') כשישב אצלו ועבדיו הסיתוהו כנגדו, ונאלץ לשנות את טעמו וכך ניצל ממוות, ככתוב (שם שם טז').

הווי אומר: כל התולה תקוותו בנסים בלבד ללא התכשרות נאותה, ללא התגלות, ללא הרגשה אלוהית לאמיתה וללא סייעתא-דשמיא, הריהו מתאוה למה שאיננו מתאים לו וחוטא בחוצפה המביאה לידי חילול-השם, ואין ספק שיבוא על עונשו. וכן להיפך: מי שבטחוננו לוקה בחסר למרות שה' יתעלה העלהו למדרגה רמה כזאת, הריהו ראוי לעונש ולחרון אף ה' כמו שנתחייבו דור המדבר מהיות צבאות ה' אשר גאלם ממצריים בנסים ובנפלאות והולכים במדבר במסע כה מופלא ושמר עליהם שמירה מעולה — עמוד הענן ועמוד האש שהיו להם מורי-דרך והענן שהגן עליהם והמן למאכלם והמים הזורמים מצור-החלמיש למשקם וארון ברית ה' נסע לפנייהם לתור להם מנוחה (במדבר י' לג'-לד') והענן נוסע עמם במסעם לגונן עליהם מחום-השמש וכדומה כמ"ש "וענן ה' עליהם יומם בנסעם מן המחנה". וכמו-כן היה חופף על ראשיהם בשעת חנייתם כמ"ש (שם יד' יד') "וענך עמד עליהם", והשכינה היתה שורה ביניהם כמ"ש (שם) "אשר עין בעין נראה אתה ה'". ומשה איש-הביניים להם, שואלים אותו שאלה והוא אומר (שם ט' ח') "עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם". הווי אומר, אם יחסר הבטחון לאנשים כאלה הרי זו אשמה חמורה-שבחמורות, כמו שאמר אליהם משה כשנתייראו להיכנס לארץ כנען מפני עוז העם היושב בקרבה; ובתחילת המעשה אמר אליהם, ככתוב וכמפורש בספר, את הדברים האלה (דברים א' כ') "באתם עד הר האמרי וכו' ראה נתן ה' אלהיך לפניך את הארץ עלה רש כאשר דבר ה' אלהי אבותיך לך אל תירא ואל תחת", (ועם כל זאת) נטו וסרנו מן הבטחון הגמור (וסמכו) על אמצעים רגילים: "נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ וכו'" (שם) והוא (משה) עליו השלום מילא את משאלתם מתוך התחשבות בחולשתם, כמו שאמר (שם שם כג') "וייטב בעיני הדבר וכו'". ודבר זה, כלומר מילוי משאלתם לשלוח מרגלים, נעשה במצוותו יתעלה כמו שנאמר קודם בספר במדבר (יג' יב') "וידבר ה' אל משה לאמור שלח לך אנשים וכו'"; וכשחזרו המרגלים ואמרו להם מה שאמרו גבר פחדם על שנטו אחר אמצעים רגילים שהרחיקו אותם מהסתכל (באיזו) מדרגת השגחה עליונה נמצאו, ואמרו (דברים א' כח') "אנה אנחנו עולים אחינו המסו את לבבנו וכו'". ואמר להם (משה) ע"ה (שם שם כט'-לג') "לא תערצון ולא תיראון מהם ה' אלהיכם ההלך לפניכם הוא ילחם לכם וכו' ובמדבר אשר ראית אשר נשאך ה' אלהיך כאשר ישא איש את בנו בכל הדרך אשר הלכתם עד באכם עד המקום הזה ובדבר הזה אינכם מאמינים בה' אלהיכם ההלך לפניכם וכו'". וכתוצאה מסטייתם מן הבטחון השלם הביאו עליהם את חמת אלוהים ועונשו ככתוב (שם שם לד') "ויקצף וישבע לאמר אם יראה איש וכו'", וכך זה מפני חוסר בטחונם כמו שאמר בפרשת שלח לך (במדבר יד' יא') "עד אנה ינאצני העם הזה ועד אנה לא יאמינו בי בכל האתות אשר עשיתי בקרבם". וכבר הבהיר ה' יתעלה בלשון אסף כי סיבת שיחורם לאוכל וקוצר-רוחם, לבד מכוונתם לנסות את ההשגחה כמ"ש (תהלים עח' יח') "וינסו אל בלבם

וכו", היתה גטייתם מן הבטחון הראוי להם ובשל כך יצא עליהם הקצף כמ"ש (שם שם יט') "אמרו היוכל אל לערך שלחן במדבר הן הכה צור ויזובו מים ונחלים ישטפו הגם לחם יוכל תת אם יכין שאר לעמו לכן שמע ה' ויתעבר וכו' כי לא האמינו באלהים ולא בטחו בישועתו". וכוונת כל המזמור הזה היא לחזק את האדם ולהמריצו אל הבטחון ולהזהיר אותו מפני היפוכו. והלא נאמר בתחילת המזמור האזינה עמי תורתי הטו אזנכם לאמרי פי אפתחה במשל פי וכו' אשר שמענו וכו' לא נכחד מבניהם וכו' ויקם עדות ביעקב ותורה שם בישראל אשר צוה את אבותינו להודיעם לבניהם למען ידעו דור אחרון בנים יולדו יקמו ויספרו לבניהם וישימו באלהים כסלם ולא ישכחו מעללי אל ומצותיו ינצרו ולא יהיו כאבותם דור סורר ומורה דור לא הכין לבו ולא נאמנה את אל רוחו". וביחוד שים לב לביאור הפסוקים, כי התורה סובבת על הבטחון ונשמרת באמצעותו, וזניחת הבטחון מביאה לידי היפוכו והסטיה ממנו וחוסר האמונה. אלא שהדברים אמורים במי שזנח את הבטחון מכל וכל ולא במי שגיהן בבטחון כבטחון-הנביאים וכדומה שביארנו לעיל.

ועכשיו נסיים דברינו בביאור מה ששייך לחלק הזה ונאמר: הלא ידוע לך כמה גדול היה עונשם של ישראל כשביקשו מלך להילחם באויביהם, ואמר ה' יתעלה לשמואל (ש"א ח' ז') "כי לא אתך מאסו כי אתי מאסו ממלך עליהם ככל המעשים אשר עשו וכו'". ושמואל אמר להם בשמו יתעלה (שם יב' יא') "ויצל אתכם מיד איביכם מסביב ותשבבו בטח ותראו כי נחש מלך בני עמון בא עליכם ותאמרו לי לא כי מלך ימלך עלינו וה' אלהיכם מלככם". ונתן להם ראייה על החטא הגלום (במשאלתם זו) המוכיחה על חוסר בטחון (שם שם יז') "הלא קציר חטים היום אקרא אל ה' ויתן קולות ומטר ודעו וראו כי רעתכם רבה אשר עשיתם בעיני ה' לשאול לכם מלך". והם הודו (לו) בכך ואמרו (שם שם יט') "כי יספנו על כל חטאתינו רעה לשאל לנו מלך". ובכן אלה שהיתה עליהם תמיד השגחת ה', ובתוכם עבדיו ונביאיו, והוא עושה להם נסים, חייבים שיהיה בטחונם בה' יתעלה שלם ומוגמר ושגגתם עולה זדון. ומאידך גיסא, מי שמעיו פנים וסומך על (בטחון כ) זה למרות חוסר-הכשרתו ופחיתות-סגולותיו הרבהו מבקש מה שאיננו ראוי לו ובמקום להשיג את קרבת (ה' יתעלה) יסתיר ה' פניו ממנו. וזהו שאמרו חז"ל (ברכות ח') "לא כל הרוצה ליטול את השם יטול". והלא יודע אתה כי כשם שנענשו ישראל בעניין המרגלים כשנתיראו להיכנס לארץ כנען ולעשות מלחמה עם בני-ענק, אף שהיתה עליהם השגחת ה' יתעלה, כך נענשו באותו עניין עצמו אל צאתם למלחמה למרוץ שכבר הסיר מעליהם ה' יתעלה את חסדו והשגחתו. והגדיר הכתוב מעשה זה כחוצפה ועזות-פנים (דברים א' מג') "ותזדו ותעלו ההרה" ומה גם שהוזהרו במפורש לבל יעשו כן. ובזאת נסיים דברינו במה שנוגע לסוג-הבטחון הזה.

והחלק השני הוא היפוכו של החלק הראשון: בטחונם של הכופרים והגלויים אליהם

באמצעים הקרובים, הרגילים והחיצוניים, בעוד אשר בפנימיותם אינם בוטחים בה' יתעלה — כגון מי שבוטח בעניין פרנסתו רק על מאמציו ובשעת מחלתו רק ברופאו וברפואותיו, וזוהי מדרגת הכופרים או כפירה גלויה, כדרך שמצינו בפילוסופי יוון והנזהים אחריהם שמתעכבים על דברים שבטבע ועל אמצעים רגילים וכופרים בהשגחתו הפרטית של ה' יתעלה על המוצאות את בני-האדם; או כפירה נסתרת, כגון מי שתראהו בוטח בה' יתעלה מן השפה ולחוץ ויאמר שה' הוא המפרנס והמרושש, המחיה והממית, המוחץ והמרפא, אבל בסתר-לבו תולה הוא (את בטחונו) ברכישת נכסים רק במאמציו ובהשתדלותו, ולעת מחלה רק בתרופות-הרופאים, ובעניין התנגדותו לאוייב רק בכוחו של בשר-ודם. והם-הם הרשעים שעליהם נאמר (תהלים י"ד) "אין אלהים כל מומותיו", והם תלויים באמצעים בני-חילוף ובתקוות-אכזב, תועבת נפשם של הנביאים והצדיקים, כמו שאמר דויד (שם לא' ז') "שנאתי השמרים הבלי שוא ואני אל ה' בטחתי". והם קרובים למדרגת הכופרים אלא שכפירתם נסתרת ואיננה מתגלית בדבר-שפתיים ובפרהסיא. והלא יודע אתה את אזהרת התורה מכגון זה (דברים ח' יא') "השמר לך פן תשכח את ה' אלהיך וכו' פן תאכל וכו' ורם לבבך ושכחת וכו' ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל". ועל כגון זה הזהירו הנביאים (תהלים קמ"ג) "אל תבטחו בנדיבים בבן אדם שאין לו תשועה", ועוד אמרו (ישעיה ב' כב') "חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא", ועוד אמרו (תהלים נב' ט') "הנה הגבר לא ישים אלהים מעוזו ויבטח ברב עשרו יעז בהותו", ועוד אמרו (שם סב' יא') "חיל כי ינוב אל תשיתו לב". יתר על כן: הוא הדבר אשר ממנו ניקה עצמו איוב באמרו (איוב לא' כד') "אם שמתי זהב כסלי ולכתם אמרתי מבטחי". ועל הדבר הזה אמר הנביא בלשוגו יתעלה (ירמיה יז' ה') "ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרעו ומן ה' יסור לבו". ואעתיק כאן דברי אבא מרי וצ"ל כי לולא המלים "יסור לבו" היו כלולים (בקללה) זו רוב בני-האדם ואפילו כמעט כולם, כי הבן בוטח על אביו והאשה על בעלה והשותף על שותפו וכדומה, ואילו הקללה (בוגעת) אך ורק למי שמצמצם בטחונו על בלעדי ה' יתעלה ולא למי שבוטח בפנימיותו בה' יתעלה ורק נעזר בבני-אדם או משתמש באמצעים רגילים, כמו שנבאר בעניין הסוג השלישי. ואשר לסוג השלישי, הריהו הבטחון המוטל על כל שומרי-הדת, והוא שיהא נעוץ הכן באמונתו של אדם וברור בלבו שהעילות הטבעיות והאמצעים הרגילים מסורים בידי השגחה אלוהית פרטית לגבי כל אחד ואחד, לכל זמן ולכל מצב. וברצותו יתעלה הולכות העילות בדרכן הטבעית שהותוותה להן (מראש), וברצותו סוטות הן מדרכן הרגילה וחורגות מתוך טבען. ומשל לכך היא העובדה כי לחם-חטים ובשר כבש ויין מחוללים באדם הרגיל דם משובח ותזונתם מוסיפה לו בריאות וכוח, ואילו הפול והסומ"ק והעדשים והבשר הנשחת והיין הקלוקל משחיתים את דמו ואם ירגיל עצמו

בהם יקפח את בריאותו ויעזרו בו חולאים רעים. ועל-ידי הקזת דם כשמלאו העורקים דם ושתיית סמיי-שלשול כשנתרבו תערובות רעות בגוף, והשימוש בתרופות מצננות ומאכלים קרים בשעת קדחת, והיפוכם בשעת שיתוק מחמת קור, יעבור החולי ותחזור הבריאות. כל הגורמים הטבעיים הללו כפופים לחפצו ורצונו יתעלה, ועל פי פקודתו ורשותו פועלים הם על רוב בגי-האדם לפי טבעם בדרך הידועה לכל, ובפקודתו ורצונו פועלים הם לפעמים בדרך ההפוכה מזו שנוצרו לה. ולכן מי שמרד במצוותו יתעלה ועבר על תורתו, וגגור עליו בחכמתו יתעלה שייענש על-ידי חולי — (אפילו) יאכל מאכלים משופרא-דשופרא הריהם מחוללים בו דם נשחת ומזיגה רעה ומולידים בו חלאים רעים, (ואפילו) יקח סמיי-מרפא לא יועיליהו ולא יציליהו מחוליו, כמ"ש (הושע ה' יג') "והוא לא יוכל לרפא לכם ולא יגהה מכם מזור". ומי ששומע למצוותיו ומקיים תורתו וזוכה לגמול-בריאות בעולם הזה, (אפילו) יאכל מאכלים נפסדים בהיותו אנוס לכך, לא ישחיתו את דמו וגם אם ישחיתוהו לא יביאוהו לידי חולי כמו שנאמר (שמות טו' כו') "אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך וכו' כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך". וגם אם גפל למשכב מסיבת איזה עונש או מפני שה' יתעלה ריפה מעט את השגחתו עליו מהיותו ראוי לכך, יתרפא בלא תרופה או בתרופה פשוטה בתכלית-הפשטות, כמו שפירשו חז"ל את הפסוק "לא אשים עליך וכו' (מכילתא שם) "לא אשיך עליך, ואם אשים עליך כי (אז) אני ה' רופאך". ועוד כתוב בתורה (דברים ז' טו') "והסיר ה' ממך כל חלי" ומ(פסוק) זה משתמעת מניעת התהוותם של חולאים והסרת החולי אם נתהווה. והוא הדין בכל הגורמים (הטבעיים). למשל, מדרך-הטבע הוא שתבואה הנזרעת באדמה תתן שבעה שערים ולכל היותר עשרה שערים, אך מי שעבר (על מצוות קונו) ונענש במארה יזרע סאה ויאסוף מחציתה (בלבד) כמו שנאמר (שם כח' לח') "זרע רב תוציא השדה ומעט תאסף"; ומי שנתברך (ברחמי-שמיים) וזכה לברכת ה' שעליה אמר הנביא (משלי י' כב') "ברכת ה' היא תעשיר", יזרע סאה ויאסוף עשרים. וכבר העידה התורה על הברכה אשר נשלחה בזריעת יצחק (בראשית כו' יב') "ויזרע יצחק בארץ ההיא וימצא בשנה ההיא מאה שערים ויברכהו ה'". וכן בהולדת בנים וגידול צאן ובקר ובסחורה בארץ ובחוץ-לארץ ועוד כיוצא בהם, ופסוקי התורה מלאים ראיות לדבר. לאור הדברים האלה חייב איפוא שומר-הדת, בשעה שהוא מקדיש את חילו לגורמים טבעיים ודברים רגילים כדי להפיק מהם תועלת ולהרחיק את היוזם, שיהא בטחונו על ה' יתעלה ויהא לבו תלוי בו בהפקת התועלת שהוא מקווה (לה) והרחקת ההיזק שהוא נשמר (מפניו) לפני שיקדיש להם את חילו. ולכן ציוו עלינו מעתיקי-ההלכות ז"ל (ברכות ס.) "הנכנס להקיצו דם אומר יהי רצון ... שיהא עסק זה לי לרפואה. ההולך למוד את גרנו אומר יהי רצון שתשלח ברכה במעשה ידי". ומתוך הפרטים הללו תקיש על דומיהם. וצריך שיהא דבר זה חזר ונשנה בדעתו (של אדם) בשעת מאמציו

ומחזור לו היטב-היטב כדי שלא יסטה ממנו, ואז לא יהיה להוט יותר מדי אחר התועלת ולא יקדיש לה את כל מעייניו אלא כמו שאמרו חז"ל (אבות ד' י') "הווי ממעט בעסק ועסק בתורה", ו(אז) לא יירא את הדברים המפחידים מכוח-עצמם אלא יירא את מי שמעניש באמצעותם שמא יענישנו בהם, ויבטח בחסדו יתעלה כמו שאמר דויד (תהלים יז' יג') "פלטה נפשי מרשע חרבך", כלומר רעת-הרשע תקום רק אם תסיר אתה את השגחתך מן הגיוק וזוהי 'חרב-נקמתך'. וזהו הבטחון הרצוי לפניו יתעלה כמו שאמר (שם קמז' יא') "רוצה ה' את יראיו את המיחלים לחסדו", ואמר עוד (שם נו' ד') "יום אירא אני אליך אבטח". ועוד רבים פסוקים כאלה במאמרי דויד ע"ה ובמאמרי שאר הנביאים. ובעניין אִלְתָּם של כל הגורמים הרגילים אמר שלמה (קהלת ט' יא') "שבתי וראה תחת השמש כי לא לקלים המרוץ ולא לגבורים המלחמה וגם לא לחכמים לחם וגם לא לנבונים עשר וגם לא לידעים חן כי עת ופגע יקרה את כלם". והכוונה (בסוף דבריו) היא כי יש גזרה מאתו יתעלה לגורלו של כל אחד ואחד מאלה.

ועכשיו שמעגא מאמר דויד כי המאמץ הגפרז לא יועיל אם לא יצטרף אליו סעד משמיים להשגת המבוקש, וכי האהובים לפניו יתעלה משיגים את משאלתם בנחת ובלי טורח או ביגיעה מועטת. ונאמר (תהלים קכז' א' ב') "אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו אם ה' לא ישמר עיר שוא שקד שומר שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת אכלי לחם העצבים כן יתן לידידו שנה". ופירושו לפי משמעותו: 'הוי הגדחקים להשגת משאלותיכם הגשמיות וקמים באשמורת (הלילה) להשכים לעסקיכם ולעבודתכם ומאחרים בערב לשוב לבתיכם ואחר-כך אוכלים את לחמכם בעצבון וביגיעה ובדאגה — לשוא כל שקידתכם אם לא יצטרף אליה סעד משמיים! ולו הייתם מאלה האהובים עליו יתעלה בזכות בטחונכם בו היתה מספקת לכם יגיעה מועטת ויכולתם לישון בשלוות, כי אמת נכון הדבר שה' יתעלה מספק לאהובים עליו את כל צרכיהם ולמעלה מזה בלא יגיעה וטורח. וזו כוונת מאמרו "שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת אכלי לחם העצבים כן יתן לידידו שנה" וזה דומה לכוונת מאמרו (שם ד' ט') "בשלום יחדו אשכבה ואישן כי אתה ה' לבטח תושיבני".

ואין כוונת הפסוקים המעוררים על הבטחון, כגון הפסוק (שם נה' כג') "השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך" וכיוצא בזה, או כוונת (הפסוקים) המגנים את המאמץ ואת השקידה (היתרה) כגון אותו פסוק שהבאנוהו וביארנוהו, כי מפני בטחוננו (רשאי) שומר-הדת לישב בחיבוק-ידיים, ללא מאמץ להשגת פרנסתו, ולחכות שמוזנותיו יבואו לו מן השמיים כאותו מן, או ממקום לא-נודע כדרך שאירע לקצת נביאים וצדיקים בזמנים ידועים ובנסיבות מיוחדות; כי זוהי מדרגה שלא כל אחד יכול להשיגה, ואפילו גדולי התנאים עבדו בפרך לפרנסתם: הלל היה חוטב-עצים (פי' המשניות לרמב"ם, אבות ד' ה') וקרנא היה דולה-מים (שם) ור' יהושע היה פחמי

(ברכות כח' א') ואבא חלקיה היה חורש שכיר-יום, והוא שהיה מתפלל על המטר בשנות בצורת ותפילתו הורידה גשמים לעולם, כידוע לך מן הסיפור על אודותיו (תענית כג' א'). וגם הנביאים עמלו למחייתם: גוח עסק בזריעה, כמו שנמסר (בראשית ט' כ') "ויחל נח איש האדמה ויטע כרם", ותרם אונקלוס "איש האדמה גבר פלח בארעא"; אברהם עסק ברעיית צאן. כמו שנאמר (שם יג' ז') "רעי מקנה אברהם"; יצחק (אף הוא) זרע, כמו שנאמר (שם כו' יב') "ויזרע יצחק בארץ ההיא"; יעקב היה שומר-צאן שכיר ואמר (שם ל' ל') "מתי אעשה גם אנכי לביתי"; ואדון הנביאים היה רועה צאן יתרו (שמות ג' א') ודיינו בכך. ולא עוד אלא שיועצים הם (לאדם) לטרוח (לפרנסתו) כמ"ש (תהלים קכח' ב') "יגיע כפיד כי תאכל אשריד וטוב לך", ואמרו חז"ל (ברכות ח' א') "גדול הנאמר גבי הנהגה מיגיעו יתר מן הנאמר גבי ירא שמים דאלו גבי ירא שמים כתיב אשרי איש ירא את ה' (תהלים קיב' א') וגבי הנהגה מיגיעו כתיב יגיע כפיד כי תאכל אשריד וטוב לך — אשריד בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא.

אך הישמר פן יתחלף בין העצל הראוי לגנאי ובין בעל-הבטחון הראוי לשבת, כי שלמה מגנה תכלית-גינאי את העצל הבטל ומשבח בכל לשון של שבח את החרוץ העובד למחייתו. ואמר (משלי י' ה') "אגר בקיץ בן משכיל נרדם בקציר בן מביש", ועוד אמר (שם כ' יג') "אל תאהב שנה פן תורש פקח עיניך שבע לחם". ואמר עוד (שם כח' יט') "עבד אדמתו ישבע לחם ומרדף ריקים ישבע ריש". וב'עובד אדמתו הכוונה למי שעוסק למחייתו בחרישה וזריעה וכדומה. וב'רודף ריקים' לרודף אחר אלה שדעותיהם ריקניות ומדמים בנפשם כי אף שאינם כדאיים שיעשה להם נס ראוי בטחונם לשבח בצירוף אל בטלתם! אך זהו חסרון-דעת המביא לידי עניות גדולה כמו שנאמר 'ישבע ריש'; שאם יחשוב כל אדם כי ראוי הוא לחסד (אלוה) כאלוהו ואלישע יהיה ללעג ולקלס, ועל כגון דא נאמר (שם ל' יב') "דור טהור בעיניו ומצואתו לא רחץ"; והם חוטאים בחילול-השם, כי הרשעים רואים את שפל-מצבם, שהם נזקקים לגדבות, ונאחזים איפוא במשנה-תוקף בהבלי העולם הזה ומשקיעים בהם את כל מעייניהם ואינם נותנים דעתם על שום עניין אחר.

ואין דברי שלמה בשבח העבודה ובגנות הבטלה מחייבים התמכרות לעניגי העולם הזה, שהרי אומר הוא (שם כג' ד') "אל תיגע להעשיר" וכו', ועוד אמר (שם טו' טז') "טוב מעט ביראת ה' מאוצר רב ומהומה בו". אמור מעתה: מה שמגנים דויד ושלמה ואחרים הוא (את) המביא עצמו לידי סכנת-אבדון ויושב בטל ממלאכה ומדמה בנפשו כי כמוהו כדור-המדבר, ובאמת, (רב ההבדל) בינו (וביניהם) כהבדל בין שמיים וארץ. ומה שמעוררים עליו הוא שיעבוד האדם למחייתו באמצעים רגילים, בלי הפרזה והתמכרות יתרה, ויכיר בפנימיותו בעקרון התורה לגבי הבטחון, ויקדיש את רוב עתותיו לעיסוק בתורה ולקיום מצוותיה

כמו שכתוב בפרקי אבות (אבות ב' ב') "יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עוון וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עוון". ועוד אמרו (שם ג' יז') "אם אין קמח אין תורה, ואם אין תורה אין קמח". זוהי דעת אלה המבינים לאשורם את דברי-התורה וכל שומר-דת אמיתי, להבדיל מן השטח, חייב להחזיק בהם.

אוצר החכמה

הישמר איפוא לבל תשקע ראשך ורובך בעבודה ובדאגות-פרנסה פן תהיה כאותם הרשעים שאינם בוטחים בה' יתעלה אלא באמצעים ובגורמים חיצוניים, ומתעלמים ממי שהוא מסבב-הסיבות ומפעילן, הנאמר עליהם "הבוטחים על חילם וברוב עשרם יתהללו" (תהלים מט' ז'). והללו גמנים על הסוג השני מתוך שלושת הסוגים שבארנו לעיל. ולא תצא חוצץ כאחד הריקים ותיחפז בעזות-פנים (לסמוך) על הבטחון בלבד בלי התעסקות בעבודה, כמו שמצינו אצל הסוג הראשון, כי לכך דרושה התכשרות מודרגת עד שתגיע למעלה זו. אלא ראה את הבטחון בה' יתעלה כמחייב אותך לסמוך עליו (תוך כדי) עיסוק באומנות רגילה, והצטמצם במלאכה פשוטה שאיננה טורדת אותך מעבודתו יתעלה אלא כדי הצורך. אזי תהיה בעל בטחון אמיתי (ואח"כ) תעלה (למעלה מזה) עד שה' יתעלה בחסדו — אם (כך) יעלה רצון מלפניו ברוב חסדו ורחמיו — ישחררך מן היגיעה (למחייתך) כמו שאמר הנביא (ירמיה יז' ז') "ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו". וכבר הבטיח ה' יתעלה לישראל כי לעתיד יופע עליהם חסדו ויחזק את בטחונם בו ויבטל את בטחונם (בגורם אחר) מבלעדיו. זהו שנאמר (מיכה ה' ו') "והיה שארית יעקב בגויים בקרב עמים רבים כטל מאת ה' כרביבים עלי עשב אשר לא יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם". ודומה הדבר לבטחון הנביאים והצדיקים שהזכרנוהו בחלק הראשון, או קרוב אליו.

וכאן אעיר את תשומת-לבך על מה שצריך להשיגו לפני (מעלת) הבטחון כדי שיהא בטחונך אמיתי ולא דמיוני, ואגיד כי עליך לדעת שה' יתעלה ויתברך שמו ברא את העולם ותיכנהו על פי סיבה ומסובב וקבע לכל תכלית כמה אקדמות. ומשל לכך הוא כי ה' בכוחו יתעלה התנה את משך קיומו של האדם בעולם התחתון הזה בתזונתו, והתזונה היא בעל-חי או צומח או שניהם כאחד. וגם בעל-החי שהוא (האדם) גיוון ממנו בתקופת-חיו מתכלכל על פי רוב בצמחים ונמצאת תזונת-האדם אף היא מן הצומח. והצומח גדל מן האדמה והמים והרוח וחום-האש הלוהט המגיע ארצה על-ידי קרני השמש. והמים המשקים את הצומח (באים) כולם מן המטר והטל והלחות כמ"ש (בראשית ב' ה') "כי לא המטיר" וכו'. והמטר (עצמו) בא מאדים סמיכים העולים ממעמקי-האדמה ומתערבבים (במרומי) העננים עם (שאר) יסודות, כמו שאמר הכתוב (שם שם ו') "ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה". והגורמים לעליית האדים הללו הם תנועת היסודות ונשיבת

הרוחות הכפופות לרצונו יתעלה ולחפצו כמו שנאמר (תהלים קמח' ח') "רוח סערה עשה דברו". ועוד נאמר (שמות י' יג') "וה' ניהג רוח קדים וכו' " ונאמר (שם שם יט') "ויהפך ה' רוח ים חזק", ועוד הרבה (פסוקים) כאלה. ירידת המטר באה איפוא ממנו יתעלה כמו שאמר בתורה (דברים כח' יב') "יפתח ה'... את אוצרו הטוב... לתת מטר ארצך בעתו". ועוד נאמר (ויקרא כו' ד') "ונתתי גשמכם בעתם". וגם מניעת המטר באה מאתו יתעלה כמ"ש (דברים יא' יו') "ועצר את השמים ולא יהיה מטר". וכן כל הגורמים הטבעיים סופם לחזור אליו יתעלה כמ"ש (ש"א ב' ג') "ולו נתכנו עלילות".

בני האדם נחלקים איפוא בעניין זה לשלושה חלקים. קבוצה אחת הם הנבערים מדעת שאינם בני-תרבות, אינם חושבים על הסיבה ואינם מבינים את המסובב, אוכלים כמו שאוכלות הבהמות שמצבן כך הוא: אם נמצא מזון בנקל הריהן שבעות ואם בקושי הריהן רעבות; ותנועתם כתנועת הקופים או בדומה לתנועת הילדים הקטנים שלא עמדו עוד על דעתם ושכלם לא הבשיל עדיין, ועל שכמותם נאמר (קהלת ג' יט') "ומותר האדם מן הבהמה אין". וקבוצה שניה הם בעלי דעת ובינה ושכל וחשיבה והתבוננות, שעסקו בחכמות והבינו את סיבותיו וגורמיו של כל דבר ודבר, וקצתם הגיעו להשגת עילת-העילות והוא ה' יתעלה וישתבח, והעמידו אמונתם על הקשר שבין הגורמים לבין עצמם, ואלה הם החכמים ובעלי-המדע הבלתי-דתיים כגון פילוסופי-יוון והנוהים אחריהם; אלא שגם הללו קצור שכלם מהבין את האמת בשלימותה והגיעו לכלל מסקנה שה' יתעלה אינו משנה שום דבר טבעי ואינו מחולל שום סיבה אלא מתוך המסובב, וכך הגיעו לידי כפירה בידעתו יתעלה ולידי כיחוש בהשגחה הפרטית — והרי ידוע לכל שזו דעתם — ועליהם ועל שכמותם נאמר (ישעיה מד' כה') "משיב חכמים לאחר ודעתם יסכל". והקבוצה השלישית הם שומרי-הדת המבינים את סוד-התורה: לא כסילים מתוך המון שומרי-הדת ודומיהם החושבים עצמם מורמים מעם. ואשר לכסילים שבין שומרי-הדת הריהם כמרבית עמי-הארץ שעליהם נאמר (תהלים פב' ה') "לא ידעו ולא יבינו" והזהר שלא ללכת בדרכיהם כמ"ש (שם לב' ט') "אל תהיו כסוס כפרד אין הבין" וכיוצא בזה. ודומים הם לבני הקבוצה הראשונה, שגם הם אינם מסתכלים לא בסיבה ולא במסבב, ואם חושבים על סיבה הרי זו (רק) סיבה קרובה (כגון) כיצד למכור ולקנות או לחרוש ולזרוע ולהשקות; כי (אפילו) הבער שאיננו בן-תרבות אינו כה (טיפש) עד שיחרוש הקרקע ויזרעה וישקנה כדרך השור ההולך-סובב סביב השוקת בלי חשוב על אשר הוא עושה ובלי תת דעתו כי פעולתו זו היא סיבת קיומו של הזרע שממנו הוא גיזון; ואין מחשבתו מגיעה כדי התבוננות כזאת או בסמוך לה ואינה מגעת להתבונן אל סיבת הגשמים.

ואשר לאלה החושבים עצמם עידי-האדם, הריהם אנשים שהתרחקו מן ההתבוננות

בסיבותיהם של דברים עד שנבערו מדעת אותם או את מרביתם והרגישו, ברוח-
מבינתם או על פי המסורת, במציאות העילה הראשונה, והיא ה' יתרוםם ויתעלה
שמו; וראו כי החשיבה על אודות האמצעים וההתבוננות בהם מביאות (אותם) לידי
כפירה במעשיו יתעלה ובעקרונות-תורתו, ככפירת הפילוסופים והגוהים אחריהם, וכי
אמונת-הדת (האמיתית) היא שלא להאמין בקיומן של סיבות (משניות) או גורמי-
ביניים לפעולתו יתעלה. ומתוך כך נעלמו מהם הדברים הטבעיים ובאו לידי כפירה
בדברים שהשכל מעיד על גכונותם, ואפילו החושים מרגישים בהם, וסברו כי
זוהי האמונה שצויתה עליה התורה ובאמצעותה יוכל עבד ה' הנאמן לבטוח
בו יתעלה. וכך היו לשחוק בין אנשי-בינות וללעג בעיני עצמם; והעובדה
כי חושבים כן על אודות אחד מבחירי-ישראל וחכמיהם הריהי — לדעתי ולדעת
כל מי שמוח בקדקדו — חילול ה' ממש, כמו שנאמר (יחזקאל לו' כ') "באמור להם
עם ה' אלה ומארצו יצאו".

ואילו שומרי-הדת המבינים את התורה — הללו מתבוננים אל הסיבות (המשניות)
והוגים בהם כדרך שעושה הקבוצה השניה המורכבת מן הגאונים וחכמי-הטבע ואינם
נופלים מהם במעלה: אדרבא, מבינים הם כל מה שמבינים חכמי-המדע וזוכים
מאתם לכבוד ויקר, וה' הבינם על-ידי תורתו את אשר נשגב מבינת החכמים
והפילוסופים, ונתן להם אותות ומופתים לאשר כפרו הפילוסופים מעניני ידיעתו
יתעלה בפרטים ובהסתכלותו במצב בני-האדם והשגחתו הפרטית על כל אחד ואחד
כפי שהוא ראוי לפניו יתעלה ובהשגחתו על כל סוג מסוגי הטבע כפי מה שקבע
חכמתו ורצונו יתעלה. ומתוך ספר תורת ה' יתעלה ותולדות גביאיו ועבדיו הקישו
כי הגם שיש לדברים סיבות טבעיות הכרוכות זו בזו, אך הוא יתעלה הגהו הפועל
והמסבב את הסיבות הללו וברצותו מתנהלות הן בדרכיהן הטבעיות וברצותו חורגות
הן מדרכיהן הטבעיות ומתחוללות בהן תמורה, כמו שאמר אל עבדו ושלוחו כששאל
ממנו בתמהון ופליאה להסביר לו אופן קיום הבטחתו (ואמר) (במדבר יא' כב') "הצאן
ובקר" וגו', השיבהו לאמור (שם שם כג') "היד ה' תקצר עתה תראה היקרך דברי
אם לא". נמצא שכולם תלויים בעילה הראשונה, עילת כל העילות, ולכן נקרא ה'
(ישעיה כו' ד') "צור העולמים ברוך שמו". וידוע להם כי כל הסיבות חוזרות
אל פעולתו ופועלות לפי גזירת רצונו וכפופות לחפצו, ולפיכך מחזיקים הם בחזקה
בעקרון זה ומשויים אותו לנגד עיניהם ואינם סוטים ממנו לא עקב ההסתכלות
המדעית כגון חכמת הפילוסופיה של אריסטו והגוהים אחריו, ולא עקב עסק גשמי
כגון נסיעות ומיקח-ומימכר והסדרת הבריאות וטיפול רפואי וכיוצא באלה, אלא
בכל הדברים הללו עושים הם כמעשה-האבות: אברהם (למשל) חיבל תחבולות
להינצל מרישעת-המלכים: (בראשית כ' י"ג) "ויהי כאשר התעו אלהים וכו'", וכן יצחק
שעבד (את אדמתו) ורעה (את צאנו) והעתיק משכנו ממקום למקום מפני הרעב

(שם כ"ו א' וכו'), וכן יעקב הערים ע"י המקלות שפיצל להשגת משכורתו. אך בכל מעשיהם לא סמכו על חריצותם ויגיעתם אלא רק על ה' יתעלה, ולכן ליותה אותם ההשגחה האלוהית במאמציהם וסייעתם במהלכיהם הרגילים והטבעיים ובכל נדודיהם, ונעשו להם ניסים ומופתים שלא כדרך-הטבע, וכל זאת בזכות נאמנותם וביטחתם האמיתיות ובבטחונם בה' יתעלה ולא בזכות חריצותם ויגיעתם — כמו שנסייע אברהם באמרו אל פרעה על אודות שרה שהיא אחותו וזכה לרכוש רב (מאת) פרעה כמ"ש (בראשית י"ב ט"ו — ט"ז) "ותקח האשה בית פרעה ולאברהם היטיב בעבורה ויהי לו צאן ובקר וחמרים ועבדים ושפחות ואתנת וגמלים"; ונעשה לו נס שלא פילל לו כמ"ש (שם שם י"ז) "וינגע ה' את פרעה נגעים גדלים ואת ביתו על דבר שרי אשת אברם". וכמו שהצליח יצחק בזריעתו ונעשה לו נס שלא כדרך-הטבע כמ"ש (שם כ"ו י"ב) "וימצא בשנה ההיא מאה שערים"; וכמו שהצליח יעקב בהשגת מטרותיו על-ידי המקלות כמ"ש (שם ל' מ"ב) "והיה העטפים ללבן והקשרים ליעקב", ונעשה לו (הנס) כמו שנגלה אליו (בנבואה) לאמור (שם ל"א י"ב) "שא עיניך וראה וכו'"; ועוד אמר ע"ה (שם שם ט') "ויצל אלהים את מקנה אביכם ויתן לי". ואלה המובחרים באמת בין שומרי הדת הם עבדי ה', השומרים תורתו והולכים בדרכיו וממשיכים בדרכי-הנביאים שנתחברו בהן שלימות השכל ושלימות הדת, והם שהבינו מה שלימדה אותם התורה (דברים ח' ג') "למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם". והם האנשים שנתקיים בהם (בכל הנוגע לשלימות הדת) דבר התורה (דברים ד' ו') "כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים". ואין המה כאותם כסילים וחסרי-תרבות שאין להם מושג מן השלימות המדעית ומוסדות-התורה. אדרבא, (גמנים) הם על אלה שאם אומר להם הפילוסוף "לדברים שבטבע" כגון נביטת-צמחים והולדת-צאצאים, יש סבות טבעיות, הריהם עונים ואומרים לו: "בזאת צדקת" אך מוטעית סברתך שהסיבות הללו אינן כפופות לתמורה והדברים הטבעיים אינם סוטים ממסלולם הטבעי. וגהפוך הוא: סוטים הם ממסלולם ומשתנים לפי רצון מי שברא את הטבע וכונן פעולת הסיבות הללו; והוא שברא את האש ונתן בה את כוח השורפים, והוא שביטל בה את תפקיד-השריפה הטבעי כשהושלכו לתוכה חנניה, מישאל ועזריה והחזירם לה אחר צאתם (דניאל ג' כ"ב וכו'). ולכן שרפה את האנשים שהלשינו עליהם כשהושלכו המה לתוכה וכגון מזון-האדם ומחייתו שתלויים בלחם-חטה ובכל זאת גיוזנו בני-ישראל מן המן ארבעים שנה. וכן משגיח ה' יתעלה על מי שבוטח בו עד (כדי כך) שמשנה לו סדרי-בראשית אם גדול חסדו עליו, כגון הנביאים והצדיקים, או מכניע לפניו את איתני הטבע בחסדו על חסידים ושלומי-אמונה.

ולאחר שהבינות ותפשת את כל הדברים האלה, דע כי הבטחון נתלק לכמה וכמה חלקים לגבי הדברים שבהם בוטח האדם בה' יתעלה ולגבי התוצאה המושגת על-ידם.

אך דברים אלה קשים לביאור וידיעת סודם בשלימות ועד גמירא נשגבת מבינתנו מפני שכרוכה היא בחסד- (אלוה) שאפילו הנביאים נבצר מהם לעמוד על סגולתו. והוא שאמר אסף ברוב מבוכתו (תהלים ע"ג ט"ז) "ואחשבה לדעת זאת עמל היא בעיני", והוא שנאמר לאדון-הנביאים (שמות ל"ג י"ט) "וחנתי את אשר אחן ורחמתי את אשר ארחם". ואנו נדבר בזה רק כפי השגתנו וכפי התועלת שאנו מפיקים מכך למעשינו ולכינון בטחוננו, כי הבטחון יועיל להרחקת הנוקים ולהשגת התועלת העשויה להיות נחוצה או בלתי נחוצה, ו"בלתי נחוצה" פירושו כמעט-נחוצה או מיותרת לחלוטין — וכל זה בענינים שתכליתם חמרנית או דתית. והיוצא מכל אלה הוא כי הבטחון יפה כוחו לעשרה דברים: הרחקת נזק עיקרי, או הרחקת נזק טפל, או השגת תועלת עיקרית, או השגת תועלת טפלה אך לא רחוקה מן העיקר, או השגת תועלת טפלה וגם רחוקה מן העיקר. ותכליתם של כל אלה יכולה להיות דתית או חמרנית, ולגבי התכלית בכל אחד מן הענינים הללו יהיו איפוא עשרה במספר, למשל הרחקת נזק עיקרי לתכלית דתית או הרחקתו לתכלית חמרנית, והוא הדין בכל השאר.

ואחר זאת עליך לדעת כי המבוא לבטחון הוא השמיעה בקול ה' יתעלה ודבקות בתורתו והישמרות מפני העבירות. ואמר דוד (תהלים ל"ז ג') "בטח בה' ועשה טוב וכו' והתענג על ה' ויתן לך וכו' גול על ה' דרכך וכו'", ועוד אמר (שם שם ל"ד) "קוה אל ה' ושמר דרכו וכו'". ועוד אמר (שם שם ל"ט) "ותשועת צדיקים מה' וכו' ויושיעם כי חסו בו". ופסוקיו בעניין זה רבים עד מאד. אבל אם מדמה אדם בנפשו שהוא בעל-בטחון ובאמת עובר על תורת ה', הריהו כמי שנאמר עליו בלשון ירמיה (ו' ד' וכו') "אל תבטחו לכם אל דברי השקר לאמר היכל ה' היכל ה' המה כי אם היטיב תיטיבו את דרכיכם ואת מעלליכם וכו' ושכנתי אתכם במקום הזה וכו' והנה אתם בטחים לכם על דברי השקר לבלתי הועיל הגגב רצח ונאף והשבע לשקר וקטר לבעל וכו' ובאתם ועמדתם לפני וכו'. והבן את הדבר כי הוא-הוא עיקר הבטחון.

ועוד עליך לדעת כי כל בטחון שתכליתו דתית הריהו נכון ושלם מן הבטחון שתכליתו חמרנית, (עד כדי כך) שאפילו יהיה הבטחון לעניין בלתי נחוץ שתכליתו דתית, הריהו נכון ושלם שבעתיים מן הבטחון בעניין נחוץ שתכליתו חמרנית. משל לשני בני-אדם בעלי-בטחון, האחד בוטח בדבר שהוא נחוץ למחייתו, כגון לחם לאכל ובגד ללבוש, ותכליתו בזה חמרית: למצוא את הדרוש לו בחייו לבל יצטרך למתנת בשר-ודם, אך אין כוונתו שיתדבק בעבודת ה' יתעלה או שיתפנה ללימוד תורתו או שיסתייע (בו) בקיום מצוותיה. וכנגדו בוטח השני בדבר שאיננו עיקר בפני עצמו, כגון בקשת הון רב או שלטון וכיוצא באלה, אלא שתכליתו בהשגת ההון היא שיהא לאל-ידו-לחלק צדקה לעניים, לזקוף כפופים ולעזור לעבדי-ה'

בעבודתו יתעלה, כמו שעשה עובדיה (מ"א י"ח ד' וכו') לכלכל נביאי ה', ומטרתו בתפיסת השלטון היא להזיק לרשעים ולהשפילם ולמנוע רשעותם ולהפעיל את עונשיו יתעלה על מי שחייב בהם ולהציל את העשוקים, כמו שאמר דוד (תהלים ק"א ה') "מלושני בסתר רעהו אותו אצמית וכו' לבקרים אצמית כל רשעי ארץ להכרית מעיר ה' כל פעלי און". והנה בטחונו של השני הוא הבטחון היותר נכון ויותר שלם. ואם יהיה הבטחון נוגע לעניין נחוץ שתכליתו דתית — הרי זה הבטחון האמיתי השלם, כגון בטחונו של יעקב (בראשית כ"ח כ' — כ"א) "אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך ונתן לי לחם לאכל ובגד ללבוש ושבתי בשלום אל בית אבי". ובכל הדברים האלה אין בשום פנים דבר בלתי-נחוץ, והתכלית אשר לשמה ביקש כל אלה היא כמו שביאר (שם) "והיה ה' לי לאלהים", כלומר כדי שאתפנה לעסוק עמו יתעלה ולא ייטרד לבי במה שמסיח דעתי ממנו.

ועכשיו נרחיב את הדיבור על כל אחד מן החלקים שהזכרנו ונאמר כי הראשון בהם, והוא הרחקת הנזק העיקרי — כגון זה הנגרם לאדם בבריאותו ומחלתו ויעמידנו בסכנת-נפשות, כמו החולאים הקשים, או סכנות מקריות או נפילה אל טיט-היוון בשדות קרב ומלחמת-אחים, או מטרות-זעף וסופות-רעמים ורעידות-אדמה וכדומה מאיתני הטבע דרך הבטחון בו היא שיתלה האדם את לבו בה' יתעלה ויבטח בו שירחיק מעליו את ההיזק ויצילנו מן הפורענות, כי כל הסיבות כפופות לחפצו ולרצונו יתעלה. יתר על כן: חייב אדם לזכור את הבטחות ה' יתעלה למי שיאמין ויבטח בו, הכלולות בשיר של פגעים יושב בסתר עליון (תהלים צ"א). תחילת המזמור בנויה על הבטחון: "אמר לה' מחסי ומצודתי אלהי אבטח בו", ובאמצעיתו (נאמר) "כי אתה ה' מחסי עליון שמת מעונך", ובסופו מסביר הוא טעם (הדבר) באמיתות האהבה הבנויה על הידיעה "כי בי חשק ואפלטתו אשגבהו כי ידע שמי". וזכור (גם) את מאמרי דוד ע"ה בזה, קצתם שאמר בשירה (שם יח') "אשר דבר לה' ביום הציל ה' אותו וכו'". בתחילתה (של שירה זו) ביאר אמיתות אהבתו לה' יתעלה ואמונתו בו ובטחונו עליו, כמ"ש "ארחמך ה' חוקי סלעי ומצודתי ומפלטי אלי צורי אחסה בו". ובאמצעיתה הסביר את סיבת הצלתו והגנתו ושמירתו בעת צרותיו, והיא צדקתו וצייתנותו, כמ"ש "יקדמוני ביום אידי ויהי ה' למשען לי ויוציאני למרחב יחלצני כי חפץ בי יגמלני ה' כצדקי וכו' כי שמרתי דרכי ה' ולא רשעתי מאלהי כי כל משפטיו לנגדי וכו' ואהי תמים עמו ואשתמר מעוני וישב ה' לי כצדקי וכו'". וכן צריך הבוטח לחזק בטחונו על-ידי תפילה ובקשה ותחינה אליו יתעלה, ואמר דויד (שם שם ד') "מהלל אקרא ה' ומן איבי אושע". ועוד אמר (שם שם ז') "בצר לי אקרא ה' ואל אלהי אשוע ישמע מהיכלו קולי וכו'". ומאמריו בעניין זה רבים מאד. ובנוסף התורה (כתוב דברים ד' ז') "כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרבים אליו כה' אלהינו בכל קראנו אליו". וגם זה אחד החיובים שלה (של התורה), "וכי תבאו מלחמה בארצכם

על הצר הצרר אתכם והרעתם בחצצרת ונזכרתם לפני ה' אלהיכם ונושעתם מאויבכם". אך אם גם בפנימיותו בוטח הוא בה' יתעלה, וחיצוניותו מחזקת את פנימיותו על-ידי תפילות ותחנונים ובקשת רחמים מאתו יתעלה, כפי שהזכרנו לעיל, לגבי ענינים המוזיקים לדת, (מכל מקום) ברי כי לשם הרחקת הפגעים הרעים יש להסתייע באמצעים שהתקין ה' יתעלה להרחקתם והסתייעות זו לא תפגע בבטחון. והלא יודע אתה כי אף שאחד מעיקרי-התורה הוא (דברים ל"ב ל"ט) "אני אמית ואחיה", הנה נאמר שם (כ"ב ח') "כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך ולא תשים דמים בביתך". ואף על פי שאחד מעיקריה הוא (שם ל"ב טל') "מחצתי ואני ארפא" הנה נאמר (שמות כ"א י"ט) "רק שבתו יתן ורפא ירפא". ואף על פי שציוה להריע בחצוצרות ולזכור את עיקר הבטחון לפני גשתם למלחמה, כמו שנאמר (דברים כ' ב' — ג') "והיה כקרבכם אל המחנה וגגש הכהן ודבר אל העם ואמר אליהם שמע ישראל אתם קרבים היום למחנה על אויבכם אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו וכו'", הנה נאמר (שם שם ט') "פקדו שרי צבאות בראש העם", ועוד נאמר (שם שם כ') "ובנית מצור על העיר אשר הוא עשה עמך מלחמה עד רדתה". ואף על פי שאמרו בני קורח (תהלים מ"ד ד') "כי לא בחרבם ירשו ארץ", לא נטיל ספק במה שאמרה התורה על סיחון ועמו (במדבר כ"א כ"ד) "ויכהו ישראל לפי חרב ויירש את ארצו" ולא במה שאמר להם משה עליו יתעלה (דברים ל"ג כ"ט) "אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה' וכו' ואשר חרב גאותך". אך פירוש הדבר שלא נושעו בחרבם וכוחם בלבד ולא היו בוטחים על מלחמתם אלא על השגחתו עליהם ורצונו להיטיב עמם כמו שנאמר (תהלים מ"ד ד') "כי ימינך זורועך ואור פניך כי רציתם".

ומכאן תקיש ותסיק את המוטל עליך ב(עניין) הבטחון, שאם עקצך עקרב או הכישך נחש לא (רק) תשרוט את מקום הנשיכה ותלגום צרי, אלא עליך לבטוח במי שבידו נפש כל חי ובמי שתיארוהו כ"ממית ומחייה" אשר הענישך בעקיצה זו ומינה אותה לך במידת הדין, מהיותך ראוי למה שאירע לך, כי ירחם עליך ויצילך בחסדו כשם ששפטך בחסדו, ותוך כדי שתיית הצרי ולקיחת התרופה תבטח בה' כי יועילוך (הסממנים) הללו. אמנם כן! אם גם תיקלע למקום שלא תמצא בו דבר-מרפא, כגון מי שניכש במדבר ואין עמו צרי ולא בִּזְהָר, או מי שאחווהו מיחוש-מעיים במקום בודד שאין בו רופאים ורפואות — אז לא נשאר לך אלא הבטחון בלבד. וכן מי שהפליג ללב ים וזעף עליו הים וניתקו המפרשים ואבדה עצה ממנהיגי-הספינה וקברגיטיה, לא נשאר אלא הבטחון בלבד, והוא יתעלה יודע את גודל ההיזק ולא יניח (לאיש) להיכזב מרחמיו, אלא יושיע במקום שכלו כל הקיצים כמו שהציל את חנניה, מישאל ועזריה מכבשן האש (דניאל ג' כ"ה וכו') ואת דניאל מגוב האריות (שם ו' כ"א) בזכות גודל צדקתם, כמו שאמר דניאל בתתו טעם להצלתו (שם ו' כ"ג)

"אלהי שלח מלאכה וסגר פום אריותא ולא תבלוני כל קבל די קדמוהי זכו השתכחת ל¹²³⁴⁵⁶⁷י". ויש שהעוונות מסתירים או מעכבים חסד אלוה מאיזה טעם כמוס שלא יבינהו איש מבלעדיו יתעלה, ויפול (גם) הצדיק למיתה, כדרך שנפלו הרוגי-מלכות ביד רשעי הגויים וכמו שהרג יהויקים את אוריה בחרב (ירמיה כ"ג כ"ו) ויואש את זכריה (דה"ב כ"ד כ"א) וכופרי-ישראל את נביאייהם. ואין סיבת-הדבר קוצר יד (ההשגחה) אלא סיבות נסתרות בחכמתו האלוהית ועונש-משמיים שלא ישיגם איש מבלעדיו יתעלה. וכבר סיפרו בתלמוד מעשה בעניין זה ואמרו (תענית י"ח ב') כי אחד מרשעי שליטי אומות העולם תפס קצת מהמאמינים שבין צדיקי ישראל ואמר להם: "אם מעמו של חנניה מישאל ועזריה אתם יבוא אלוהיכם ויציל אתכם מידי כדרך שהציל את חנניה מישאל ועזריה אתם יבוא אלוהיכם ויציל אתכם מידי כדרך שהציל את חנניה מישאל ועזריה מיד נבוכדנאצר". אמרו לו: חנניה מישאל ועזריה צדיקים גמורים היו וראויים לעשות להם נס ונבוכדנאצר מלך הגון היה וראוי לעשות נס על ידו, ואנו נתחייבנו הריגה למקום ואין אתה הורגנו — הרבה אריות יש הרבה דובים יש שפוגעין בנו, ולא מסרנו הקב"ה לידיך אלא לדרוש דמינו מידך". צא וחשוב כמה חכמה יש במענה זה הכולל אמונה מושלמת וביטחה גדולה ובינה יתרה (בעניין) קידוש-השם שבזכותו ניצולו כמו שמסופר בסוף המעשה: "לא זזו משם עד שבאת דיופלי מרומי ופצעו את מוחו בגזירין". (בגמ' שם אצלנו הגי' שנהרגו ועיין במפרשים שם — הערת המתרגם).

ועוד עליך לדעת כי האויבים המבקשים את נפשו (של אדם) ודומיהם, אם מאומות-העולם הם, משפטם כמשפט החיות (הטורפות): אם יש יכולת להשמידם או לקום כנגדם, כגון בנסיבות שבהן נמצאו ישראל בימי דויד, יש לעשות כדבר הזה ולהקדים בטחון להתקוממות, כמו שביאר ה' יתעלה באמרו (דברים כ' ג' — ד') "אל ירך לבבכם וכו' כי ה' אלהיכם וכו'". ואם אין יכולת כזו, כגון במצב ישראל בגלות, אז אין (עצה) בלתי אם (לפנות) אל הבטחון והעזרה ע"י חגופה או התחמקות. אך אם מישראל האויבים יש להפקיד את גמולם בידי ה' יתעלה ולבטוח בו שיצילנו מידם ואין להתקומם כנגדם אפילו אם אפשר לעשות כן, כמו שמצינו אצל דויד שביקש שאול את נפשו והוא נמסר בידו (ואף על פי כן) הניחאו כמו שמסופר בענינם (ש"א כ"ג וכו'). וכן אמר אחד החכמים כשנשאל (אם מותר לאדם) להתקומם נגד אויביו מבני-ישראל. אמר השואל (גיטין ז') "בני אדם העומדים עלי ובידי למסרן למלכות מהו למסרן?" והשיבהו והראהו את הדרך הנכונה לנהוג בהם: "דום לה' והתחולל לו (תהילים ל"ו ז') והוא יפילם לך חללים חללים. השכם והערב עליהם לבית המדרש והם כלין מאליהן". וכל זה אם היתה המחלוקת בענינים גשמיים, אבל בעניני דת — אפילו הם מזרע-ישראל, כגון מחטיאי הרבים והמוסרים והאפיקורסין ודומיהם, דינם כדין הגויים הגוזרים על הדת, אם אפסה תקוה להחזירם למוטב, והו' שחייב (אדם) לבטוח בה' יתעלה ולבקש את עזרתו כנגדם אם יש לו יכולת

לכך, כשם שחייב הוא (לפעמים) להילחם עם אומות-העולם מטעמי-דת. אך אם אין לו יכולת לכך, כמו שיקרה לא-פעם בנסיבות הגלות, לא נותר (לו) אלא הבטחון בה' יתעלה כי ישלם להם כגמולם וישיב רעתם בראשם, ועליו לבקש עזרה נגדם על-ידי תפילה לה' יתעלה, ולשית להם חונף מן השפה ולחץ. וכל זה אם נואש החזרתם למוטב, אבל אם יש תקוה שיחזרו למוטב יתפלל עליהם שיסתייעו לחזור בתשובה בין אם היתה קלקלתם גשמית ובין דתית. ואמרו (ברכות י"א) "הנהו בריוני דהון בשיבבותיה דר' מאיר והוּו קא מצערין ליה טובא הוּה קא בעי רחמי לאבודינהו אמרה ליה ברוריה דביתו מי כתיב יתמו חוטאים חטאים כתיב ועוד שפול לסופיה דקרא ורשעים עוד אינם... אלא בעי רחמי עליהו להדורינהו בתשובתא כיון דהדרי בתשובתא ורשעים עוד אינם". הרי לך דוגמה ליראת-שמיים שאין למעלה הימנה!

ועוד עליך לדעת שאם גדולה צדקתו (של אדם) וטובים מעשיו ובטחונו בה' יתעלה בכל עניניו נכון ונאות, ועסק באהבתו יתעלה ונתרחק מכל דבר זולתו ונתבצרו בו יראת ה' ואהבתו עד שזרת אורו עליו וחש בקרבתו אליו ובגודל השגחתו עליו, אז אין שליטה עליו לגורמים המזיקים, כמו שנאמר (ישעיה מ"ג ב') "כי תעבר במים אתך אני ובנהרות לא ישטוףך כי תלך במוֹ-אש לא תכוה ולהבה לא תבער בך", וכמו שנאמר (תהלים צא' יג') "על שחל ופתן תדרך תרמס כפיר ותנין". וכבר העידה התורה בגשיכת הנחשים את ישראל והצלתם מן הכלייה על-ידי תשובתם מן העוון שגרם להם שליטתם (של נחשים) ותליית תקוותם בו יתעלה. ואמרה התורה בתיאור תשובתם (במדבר כא' ז') "ויבא העם אל משה ויאמרו חטאנו כי דברנו בה' ובך". ואמר (בדבר) בטחונם ותלייתם (תקוות) בו יתעלה (שם) "התפלל אל ה' ויסר מעלינו את הנחש". והוא יתעלה לא הסיר את הנחשים והיו נושכים אותם כשם שנשכום קודם אבל לא גרמו להם מיתה כדי שידעו שפעולתם (של נחשים) שהיו פועלים בהם היא (רק) עבור הסרת השגחתו מעליהם. ולכן אמר למשה (שם שם ח'-ט') "עשה לך שרף וכו' ויעש משה נחש נחשת". ואין סיבת-הדבר איזה כוח מסתורי שהיה בנחש, כמו שחשבו הכופרים והסכלים מישראל ולכן הוצרך יחזקיהו להסירו ולאבדו כמו שנאמר עליו (מ"ב יח' ד') "הוא הסיר את הבמות ושבר את המצבת וכתת את האשרה וכתת נחש הנחשת אשר עשה משה כי עד הימים ההמה היו בני ישראל מקטרים לו ויקרא לו נחשתן". ועל זה אמרו במשנה (פסחים פ"ד מ"ט) "קיצץ נחש הנחושת והודו לו". (אך) לא היה בו בנחש הנחושת שום כוח מסתורי שממנו ההצלה, כמו שחושבים (בטעות), אלא הכוונה לרמז על מה שביארה המשנה (ר"ה פ"ג מח') וכי הנחש ממית ומחיה? אלא כל זמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדים את ליבן לאביהם שבשמיים היו מתרפאים ואם לא היו נימוקין. וכבר סיפרו חז"ל בתלמוד מעשה מעין זה והוא אמרם (ברכות לג' א') תנו רבנן מעשה במקום אחד שהיה בו חורוד (הגירסה אצלנו ערוד) והיה מזיק את הבריות והודיעוהו לחנינא בן דוסא. אמר

להם הראו לי חורו נתן עקבו על פי חורו ויצא ונשכו ומת (החורוד) ונטלו על כתפו והביאו לפתח בית המדרש ואמר להם דעו בני שאין חורוד ממית אלא חטא הוא שמ-מית. באותה שעה אמרו אוי לו לאדם שפגע בו חורוד אוי לו לחורוד שפגע בו ר' חנינא בן דוסא. ועוד יש בתלמוד מספר מעשיות דומות שכופר בהן מי שאיננו מכיר בשלימותו, אבל מי שהוא בעל דתיות איתנה ועקרונות ישרים ודמיון מוגמר וחכמה גמורה יבין אותן ויאמין בהן.

והנסים והנפלאות הללו אין אדם יכול להשליך יהבו עליהם אם אינו ראוי להם, כמו שהזכרנו בתחילת הפרק הזה; ואפילו נביא, כל-שכן מי שאינו נביא, אסור לו להעמיד עצמו בסכנה בלי הכרח גמור. שמואל ע"ה אמר (ש"א ט"ז ב') "אין אלך ושמע שאול והרגני". ועל אדון-הנביאים אמר (שמות ב' ט"ו) "ויברח משה מפני פרעה". וכשנחפז מטהו לנחש כתוב (שם ד' ג') "וינס משה מפניו". ואליהו כשאיימה עליו איזבל כתוב (מ"א י"ט ג') "וירא ויקם וילך אל נפשו". וכבר הזהיר ה' יתעלה שלא יביא (אדם) את עצמו לידי סכנה (דברים כ"ב ח') "ולא תשים דמים בביתך". ולכן אסרו מעתיקי התורה על דברים הרבה משום סכנת נפשות כמו מים מגולים ואבטיח נקור (תרומות ח' ד', ו') וכדומה. ואמרו (תענית כ' ב') "לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה ויאמר עושין לי נס שמא אין עושין לו ואם עשו לו מנכין מן זכויותיו". ולכן אומר אני שאין צורך וגם אין רשות לאדם אדוק באמונתו להפליג ללב-ים שמימיו מלוחים או לנסוע במדבריות שהם בחזקת-סכנה ולהשליך נפשו מגד כדי להרבות סחורה ולצבור הון, אלא רק כדי לברוח מן השמד או מפני המלכות וכדומה. ולא ישלה אדם את עצמו בעובדה שרבים מסכנים עצמם בלי צורך דתי (ואף על פי כן) ניצולים, מפני שאם אינם צדיקים הרי (דבר הינצלם) הוא שכר מעשיהם הטובים בעולם הזה, ואם צדיקים הם הרי זה מה שהזהירו עליו חז"ל "שמא אין עושין לו ואם עשו לו מנכין לו מן זכויותיו".

ועליך לדעת כי כשם שעלול אדם לסבול איזה נזק בעניניו הגשמיים ולבוא לידי סכנת-נפשות, כך עלול הוא לסבול נזק דתי ולבא לידי סכנת הדת, כגון מי (שמרחפת עליו) סכנת שמד וכדומה. ואם יקרה כדבר הזה הריהו נסיון וגזירה מאתו יתעלה וחייב אדם לבטוח בו ולדבוק בו בכל לבבו שיושיענו מן (הפורענות), ויסתייע גם בתפילות כגון תפילת דויד (תהלים קמ"א ד') "אל תט לבי לדבר רע", "אל תשליכני מלפניך". וכיוצא בזה. יתר על כן: עליו לעשות מאמצים גדולים ולברוח מפני הרעה, כדרך התנאים ואנשי מעשה שעזבו את ארץ-ישראל מפני שמדות יוון ונתחבאו במערות וכדומה, כמסופר בדברי-ימיהם; או שיצטרך למסור נפשו על קידוש-השם כמו שמסרו חנניה מישאל ועזריה ודניאל ועשרה הרוגי מלכות ורבים אחרים, כפי ההלכה: "ייהרג ואל יעבור" או "יעבור ואל ייהרג". ובזאת הגענו לסוף העניין שצריכים היינו לדבר עליו בחלק זה, הראשון מתוך חמשת החלקים.

ועכשיו בנוגע לחלק השני, והוא הרחקת נזק שאיננו עיקרי כגון פשפשים או פרעושים טורדים או עגמת-נפש בעניין פעוט — כדרך שמתרגז האדם על מי שציערהו גם אם לא היסב לו נזק בדבר גשמי או דתי וכיוצא בזה — אין זה מן הראוי שיפעיל (האדם) את בטחונו להרחקת (הפגעים הפעוטים הללו) אלא אם כן נמנה הוא עם הצדיקים או הנביאים ודומיהם, כמו שמצינו אצל חנניא בן דוסא כשנצטער על ירידת הגשמים כשהיה מהלך בדרך ואמר (תענית כ"ד ב') "כל העולם כולו בנחת וחנניא בצער" — כלומר שירידת הגשמים ההם נחת לעולם היא בשל תועלתם לו ויסורים לי שאני מצטער ממנו — ואז פחתו הגשמים ופסקו. וכן מצינו אצל אלישע שהטרידוהו הנערים והתקלסו בו בדרך בית-אל (מ"ב כ' כ"ג) והוא קיללם וטרפו הדובים הרבה מהם כמו שכתוב (שם). וכל חסיד, וכל-שכן צדיק או סתם (אדם) כשר, אם מפעיל הוא את בטחונו בדברים כאלה הרי זו עזות שאין הדעת סובלתה.

ושוב אפשר שהנזק הטפל הזה לאדם פלוני בזמן פלוני ייהפך (לנזק) עיקרי, כגון אם יהיה האדם חם-מוג, צחית-מוחין, רגיש עד מאד, נוטה לגדודי שינה או מתיגע יגיעה יתרה בתקופת החום, והפרעושים והפשפשים גוזלים שינה מעיניו ומחוללים בו קדחת-חום העלולה לעבור על-נקלה לקדחת חובלנית — אז ייהפך עפ"י רוב הנזק המיצער הזה לנזק חמור לאדם שמצבו כנ"ל, ודינו כדין (הנזק הנזכר) בחלק הקודם.

וכן הנזק הפעוט בעניני הדת צריך להיחשב בעיני האדם הדתי ל(נזק) גדול, כי רגליים לדבר שכמה מעניני-הסידות שלכאורה זוטות המה מביאתנו עשייתם לידי תוצאות גדולות ואילו הונחתם עולה עוון גדול, ולכן אמרו חז"ל (אבות ב' א') "הווי זהיר במצוה קלה כמצוה חמורה שאין אתה יודע מתן שכרם של מצוות", ועוד אמרו (שם ד' ב') "שכר מצוה מצוה". ולכן חייב אדם להשתדל ולהתאמץ ולהתפלל אל ה' יתעלה ולבקש מאתו רחמים ולבטוח בו שיצילנו מכל נזק דתי ואפילו קטן-שבקטנים, כמו שאמר דויד (תהלים קל"ט כ"ג — כ"ד) "חקרני... ודע לבבי בחנני ודע שרעפי וראה אם דרך עצב בי ונחני בדרך עולם".

ואשר לחלק השלישי, דהיינו השגת התועלת העיקרית כגון מזונות ומלבושים הכרחיים וכיוצא באלה, הנה אפשר ללמוד את דרך-הבטחון הזאת מיעקב אבינו, והוא שתצטמצם הנפש בבקשת ההכרחי בלבד, לחם לאכול ובגד ללבוש, ותבטח בו יתעלה להשגתם כמו שנאמר (בראשית כ"ח כ') "ונתן לי לחם לאכל ובגד ללבוש", ויעסוק (האדם) בעבודה רגילה כמו שרעה יעקב את צאן לבן, בד-בבד עם הכרה פנימית שהפרנסה (ניתנת) מאתו יתעלה ו(רק) בעזרתו ישיגנה; כי כשם שברא כל אחד ואחד מברואי-עולם כך סיפק להם את מזונותיהם, כמו שנאמר (תהלים קל"ו כ"ה) "נתן לחם לכל בשר". ועוד נאמר (שם ק"ד כ"ו וכו') "כלם אליך ישברון